

Josep-Maria Terricabras (1946-2024), *in memoriam**

© de l'autor

El 16 d'abril passat, Josep-Maria Terricabras va morir a Begur, poble de la Costa Brava on, darrerament, havia establert la seva residència habitual. Tenia 77 anys.

El nom de Terricabras va irrompre en el panorama cultural català als anys 80 gràcies, sobretot, a les traduccions que va fer de Ludwig Wittgenstein. Primer del *Tractatus logico-philosophicus* l'any 1981 i, dos anys més tard, el 1983, de les *Investigacions filosòfiques*. Totes dues traduccions —que encara ara són considerades exemplars— van aparèixer en la mítica col·lecció «Textos Filosòfics», d'Edicions 62, que aleshores capitanejava Pere Lluís Font (posteriorment, a més de Wittgenstein, Terricabras també traduiria Sigmund Freud i Friedrich Nietzsche, autors que llegia amb fruïció). Entremig de l'una i de l'altra, el 1982, encara va trobar temps per escriure *Ètica i llibertat*, un llibre sobre ètica contemporània que es va endur el Premi d'Assaig Carles Rahola. En aquest escrit feia difusió de les principals discussions que hi havia hagut en el camp de la filosofia moral en l'àrea anglosaxona, però també feia aportacions pròpies sobre la manera d'entendre la reflexió sobre els valors, la moral, els drets o la llibertat. Era la seva primera obra en català i ja contenia tots aquells elements de l'estil que tant el van caracteritzar posteriorment: un compromís ineludible amb la claredat expositiva en català (no pas en «catalanesc», com ell hi solia afegir), el rigor argumentatiu com a eix vertebrador de l'escriptura, la formació d'esperits crítics com a meta de la pràctica filosòfica i una dosi d'ironia sempre amable amb el lector. La confirmació definitiva d'aquest estil i de la vàlua de Terricabras com un pensador rigorós, però també incisiu i fresc, fou la publicació, el 1988, de *Fer filosofia, avui*.

L'escola primària, Terricabras la va fer, és clar, al seu poble natal, Calella de la Costa (Maresme). El batxillerat, en canvi, el cursà a l'Institut Balmes de Barcelona, del qual guardava un record excel·lent, especialment de les classes de llatí d'Eduard Valentí Fiol (traductor de Ciceró a la col·lecció «Bernat Metge») i de grec de Jaume Olives Canals (traductor de Plató, igualment a la «Bernat

* Aquest escrit és una versió lleugerament modificada i més reduïda d'un altre text que sortirà a la *Revista de Catalunya*.

Metge»). A l'Institut Balmes també tingué Francesc Canals, a qui posteriorment tornaria a trobar a la Facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona. Abans de començar la carrera, tanmateix, Terricabras va estar uns quants anys al Seminari de Girona. El temptava la possibilitat de fer-se capellà. Finalment, el temps que va ser al Seminari no aconseguiren fer de Terricabras una persona d'obediència eclesiàstica. De fet, ben aviat Terricabras s'apartà netament del món religiós.

Després del Seminari començà els estudis de Filosofia a Barcelona l'any acadèmic 1968-1969. Va ser justament en una assignatura optativa que impartia Jacobo Muñoz, a les acaballes de la carrera, quan Terricabras va sentir per primera vegada el nom de Ludwig Wittgenstein, i va decidir dedicar-li una tesi doctoral. Ara bé, en aquell temps, Wittgenstein era un autor ben desconegut a casa nostra. Se'l coneixia d'oïdes, pràcticament, i els seus textos no eren gens assequibles. Si algú volia esdevenir-ne un especialista, era imprescindible que anés a l'estranger. Això és el que va fer Terricabras. Afortunadament, tenia una gran facilitat pels idiomes i dominava bé tant el francès com l'alemany. Així doncs, es va matricular a la Universitat de Münster. En arribar-hi, però, de seguida es va adonar que a Alemanya s'estudiaven sobretot els autors clàssics del país i que Wittgenstein, tot i que havia escrit pràcticament el conjunt de la seva obra en alemany, no formava part d'aquest canó, sinó de l'anglosaxó. Davant d'aquest fet, el seu director de tesi, el professor Peter Hünemann, l'encoratjà a sol·licitar una beca per anar al Saint John's College de Cambridge, i l'obtingué. A Cambridge hi ensenyava Elisabeth Anscombe, deixeble privilegiada de Wittgenstein. També hi havia l'arxiu amb els escrits encara no publicats del filòsof vienès. Va ser a Anglaterra, doncs, al costat d'Anscombe, on Terricabras es convertí pròpiament en un especialista privilegiat de l'autor del *Tractatus*. Al cap d'un any i mig tornà a Alemanya i acabà la redacció de la tesi, que escrigué en la llengua de Goethe i que fou defensada el mes de juliol de 1976. El cos central de la tesi va sortir publicat amb el títol *Ludwig Wittgenstein: Kommentar und Interpretation* a l'editorial Karl Alber Verlag, el 1978, el mateix any en què Terricabras retornà definitivament a Catalunya i guanyà unes oposicions a càtedra d'institut. D'entre tots els destins que podia escollir —havia estat el primer de la promoció— va triar l'institut de Sant Feliu de Guíxols.

Durant aquest període a secundària va interessar-se vivament per qüestions pedagògiques i per la manera d'ensenyar filosofia —una inquietud que no abandonà mai. Fou durant aquests anys, de fet, quan va traduir i va adaptar al català les principals obres del currículum *Philosophy for Children*, de W. Lipman, i va fundar —conjuntament amb Irene de Puig— l'associació Grup IREF. Al cap de poc de començar a ensenyar a l'institut, l'any 1983, i fruit sobretot de la bona reputació que havia guanyat com a especialista en Wittgenstein, la Universitat Politècnica de Catalunya el va cridar perquè hi fes classes (cal tenir present, aquí, que Terricabras passà un trimestre amb L. Zadeh, fundador de la subdisciplina de la lògica difusa, al Computer Science Division de la Universitat de Berkeley). Al curs següent signà un contracte de professor associat del Departament d'Humanitats (Divisió Filosofia) per la Universitat Autònoma de Bar-

celona i el 1988 esdevingué professor titular del Departament de Filosofia de la UAB per als cursos de Filosofia que aquesta universitat impartia a l'aleshores Col·legi Universitari de Girona. Quan es fundà la Universitat de Girona n'esdevingué professor titular i, més tard, catedràtic. Terricabras sempre va formar part del nucli dur de docents que van impulsar la creació i, més endavant, la consolidació de la UdG.

Una jugada molt important, en aquest sentit, va ser la fundació el 1989 de la Càtedra Ferrater Mora de Pensament Contemporani, pocs anys abans que es constituís la universitat. A Josep Ferrater Mora li entusiasma la idea que hi hagués una càtedra amb el seu nom i, l'any 1989, ell mateix va impartir les primeres Lliçons Ferrater Mora i va ajudar el professor Terricabras a establir contacte amb pensadors de renom internacional. Cal recordar que, d'ençà d'aleshores, han ocupat la càtedra figures com ara W. V. Quine, Paul Ricoeur, Noam Chomsky, Eric Hobsbawm, Ilya Prigogine, Donald Davidson, Richard Rorty, Leonardo Boff, Peter Singer, Ernst Tugendhat, Agnes Heller, Peter Sloterdijk, Zygmunt Bauman, Daniel C. Dennet, John Searle o Judith Butler, per dir-ne tan sols uns quants. Quan Josep Ferrater Mora va morir, l'any 1991, va cedir tota la seva biblioteca i el seu arxiu a la Càtedra. Amb els anys, i a partir d'aquest llegat, Terricabras va idear un projecte de gran abast centrat en la història de la intel·lectualitat catalana moderna, projecte que continua vigent i que es materialitza de manera clara amb els Simposis Trias i la conegut col·lecció «Noms de la Filosofia Catalana» que edita la pròpia Càtedra Ferrater Mora. Com a part d'aquest projecte cal també incloure-hi l'actualització i ampliació del *Diccionario de Filosofía* que va emprendre l'any 1994 —sempre d'acord amb la vídua de Ferrater Mora i professora de Filosofia a la Universitat de Pennsylvania, la Dra. Priscilla Cohn.

Terricabras va rebre en vida múltiples reconeixements institucionals per la seva trajectòria: a part de ser membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans i de moltes altres societats, l'any 2000 va rebre la Medalla Narcís Monturiol al mèrit científic i tecnològic de la Generalitat de Catalunya, i el 2021, la Distinció Vicens Vives a la qualitat docent universitària. Bona part d'aquest reconeixement es deu sens dubte a la tasca que va desenvolupar com a acadèmic, especialment al capdavant de la Càtedra Ferrater Mora. Però el seu reconeixement públic no es deu solament a la feina que va realitzar en l'àmbit pròpiament universitari o acadèmic. Es deu també a la ingent tasca de divulgador i practicant d'una pedagogia de caràcter fonamentalment cívica inspirada en la filosofia wittgensteiniana, és a dir, en el mètode filosòfic de Wittgenstein. El que caracteritza principalment aquest mètode, segons Terricabras, no és l'interès d'escampar entre la gent unes opinions, uns interessos o unes tesis. En absolut. El que el caracteritza és l'ànim d'ajudar a pensar amb claredat i rigor, de manera crítica, les qüestions humanes i la realitat en general. És un mètode basat en l'anàlisi dels jocs de llenguatge en què ens trobem instal·lats. Si volem pensar bé és fonamental que ens adonem que pensem *amb* i *a través* del llenguatge, que el llenguatge no és solament un mitjà de comunicació, sinó el medi en el qual ens desenvolupem. Es tracta, per tant, de saber què diem quan

parlem. Sembla senzill, però, en realitat, bona part de les disputes filosòfiques i els conflictes conceptuals es deuen a confusions lingüístiques o a «abusos» del llenguatge. En aquest sentit, doncs, el filòsof, segons Terricabras, no ha de propugnar postures, pròpiament, i encara menys doctrina, sinó que ha d'ajudar a pensar mitjançant l'anàlisi conceptual. L'ha d'ajudar a fer sortir la mosca de dins l'ampolla atrapamosques, per dir-ho wittgensteinianament. La sagacitat o profunditat del que diu el filòsof no té res a veure amb el llenguatge fosc, difícil i rebregat que sovint se li atribueix, al contrari. En un aforisme recollit a *Pensem-hi un minut*, Terricabras ho recull en una frase: «És profund qui sap portar les idees a la superfície»¹.

Terricabras va practicar aquesta manera de fer filosofia en totes les obres que va publicar, tant si eren per a un públic acadèmic —per exemple, a *La comunicació: Tòpics i mites de la filosofia social* (1994)— com si eren, més aviat, per al gran públic. D'aquest segon grup, un dels llibres que tingué una acceptació més gran fou *Atreveix-te a pensar: La utilitat del pensament rigorós en la vida quotidiana* (1998). Se'n feren dotze edicions, tot un *best-seller* que va consagrar Terricabras com un dels intel·lectuals més sòlids i reconeguts del panorama català. Després d'*Atreveix-te a pensar* encara va publicar una colla de llibres més amb un esperit i un plantejament semblants: *I a tu, què t'importa* (2002), *Pensem-hi un minut* (2004), *Qüestió de criteri* (2005), *Idees de combat* (2007), *Pensar, dialogar i fer en una Catalunya millor* (2013), *Allò que som* (2018) i *Pensar diferent* (2021).

Terricabras no va creure mai que la filosofia pogués quedar reclosa en una solitària torre d'ivori sense sortir-ne perjudicada. Aquest vessant d'escriptor públic va materialitzar-se amb intervencions periòdiques i generoses a la premsa escrita, la ràdio i la televisió (el 2001 va conduir inclús un programa d'entrevistes al Canal 33 titulat *Via Lliure*). Aquest compromís ferm amb la societat i el país l'acabà portant, finalment, a la política. El juliol de 2014, en ple Procés sobiranista, es va presentar com a cap de llista d'Esquerra Republicana de Catalunya a les eleccions europees. Des de la tribuna d'oradors de l'Europarlament, institució en la qual va arribar a presidir el grup de l'Aliança Lliure Europea, Terricabras va defensar obertament la independència de Catalunya.

Joan Vergés Gifra

Director de la Càtedra Ferrater Mora
i professor titular de Filosofia de la UdG

1. Josep M. TERRICABRAS (2004). *Pensem-hi un minut*. Barcelona: Pòrtic, p. 109.